

Δελτίο

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ
ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 9 ΜΑΡΤΙΟΣ 1993

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- *Γλώσσα και ποίηση*

ΔΕΛΤΙΟ
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ

έκδοση

της Σχολής Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου
Ν. Λύτρα 14 - 154 52 Π. Ψυχικό
Τηλ. 67 12 150

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο:
Α. Ι. Παναγιωτόπουλος

Υπεύθυνοι ύλης:
Σοφ. Μαρκιανός, Ειρ. Κατσιμπρή

Επιμέλεια: Βασίλης Σέγκος

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΟΙΗΣΗ

Το παρακάτω κείμενο του κ. Στάθη Κουτσούνη, καθηγητή του Σχολείου μας, είναι απόσπασμα εκτενέστερης μελέτης του, που έχει τον τίτλο Σημασιολογία και σημασιολογικές αποκλίσεις στην ποίηση.

Η ιστορία του ανθρώπου είναι η ιστορία του λόγου του· άνθρωπος σημαίνει λόγος, όπως πουλί σημαίνει πέταγμα και σκορπιός δηλητήριο.

Γ. Χειμωνάς

Παραφράζοντας κάπως τον Χειμωνά, θα μπορούσα να πω ότι η σχέση της γλώσσας με την ποίηση είναι ακριβώς η σχέση που έχει το πουλί με το πέταγμα του ή ο σκορπιός με το δηλητήριο. Όπως παρατηρεί και ο Παλαμάς, «η γλώσσα είναι η ίδια η ψυχή της ποιητικής τέχνης, που για να εκδηλωθεί σωματώνεται».

Τα υλικά της ποίησης είναι δύο: η γλώσσα και η συγκίνηση. Μ' αυτά οικοδομεί ο ποιητής.

Τη γλώσσα, είναι γνωστό, τη χρησιμοποιούμε με δύο τρόπους. Ο ένας αναφέρεται στη λογική και ο άλλος στο βίωμα και τις συγκινήσεις. Πρόκειται, αφενός, για τη γνωστική ή περιγραφική πλευρά του σημασιολογικού, τη βασική πληροφορία της λέξεως ή της προτάσεως που δηλώνει το λογικό νόημα σύμφωνα με τις «συνθήκες αληθείας». Και, αφετέρου, για τη βιωματική πλευρά, που δεν περιγράφει γεγονότα, αλλά εκφράζει συναισθήματα και βιώματα, χρωματίζοντας την πληροφορία και δηλώνοντας το εξωλογικό της νόημα, το οποίο δεν υπόκειται πάντα στις συνθήκες αληθείας. Και στις δύο περιπτώσεις οι λέξεις κρατούν το νόημά τους. Στη λογική/γνωστική χρήση, όμως, τα πράγματα δείχνονται με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Είναι «το αλγεβρικό σημείο που παίρνει τη θέση των πραγμάτων»¹. Ενώ στη βιωματική/συγκινησιακή χρήση το νόημα δε μένει ποτέ σταθερό. Αλλάζει χρώμα ή βάρος ανάλογα με τον τόνο. Ο ποιητής, φυσικά, δουλεύει κυρίως με τη βιωματική πλευρά της γλώσσας. Η συγκινησιακή, λοιπόν, γλώσσα, όπως τονίζει ο R. Jakobson, μπορεί να μας βοηθήσει αποτελεσματικά στην προσέγγιση της λειτουργίας του ποιητικού κειμένου.

Η συγκίνηση συνίσταται από το συναισθηματικό και διανοητικό στοιχείο, με τα οποία ο ποιητής, αλλά και κάθε άνθρωπος, αντιλαμβάνεται τον κόσμο.

Πρόκειται για το «αίσθημα» και τη «σκέψη» σύμφωνα με τη σεφερική ορολογία. Αλλά η ποιητική συγκίνηση δεν υπάρχει παρά μόνο μέσα στην ποιητική γλώσσα. Δεν υπάρχουν ιδέες ή θέματα από μόνα τους ποιητικά ή αντιποιητικά. Όμως ο ποιητής, εξαιτίας της μεγάλης ευαισθησίας του ως προς τη γλώσσα, έχει τη δυνατότητα να μεταμορφώσει τα πράγματα, να τα κάνει ποιητικά. Η ποιητικότητα δεν υπάρχει στα πράγματα, αλλά είναι ιδιότητα που απορρέει από τον τρόπο με τον οποίο μιλούμε για τα πράγματα»². Ούτε ακόμη είναι δυνατό να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχουν ποιητικές και μη ποιητικές, «πεζές», λέξεις. Αν δεχτούμε τη γνωστή ρήση του S. Mallarmé «η ποίηση δε γίνεται με ιδέες αλλά με λέξεις», πρέπει παράλληλα να δεχτούμε ότι ο ποιητής δεν ψάχνει κι ούτε ενδιαφέρεται να βρει ποιητικές λέξεις, αφού τέτοιες έξω από το ποίημα δεν υπάρχουν. Αγωνιά και αγωνίζεται, όμως, να κάνει τις λέξεις ποιητικές.

Αναφέρω αμέσως ένα παράδειγμα: Η φράση «σε λίγο θ' αρχίσει να μουμπουνίζει και να βρέχει», την οποία μπορεί να πει κάποιος, αν δει τον ουρανό βαριά συννεφιασμένο και σκοτεινό, δεν προκαλεί ποιητική συγκίνηση. Όμως η φράση/στίχος

... σκύλος ο ουρανός θα γαυγίσει
(Μ. Μέσκος)

είναι ποιητική, αφού ο ποιητής με τη χρήση μηχανισμών της ίδιας της γλώσσας (μεταφορά κτλ.) και την ενεργοποίηση της ποιητικής λειτουργίας του λόγου, προκαλεί μεγάλη ένταση, ο στίχος λειτουργεί εντελώς δραστικά και η ποιητική συγκίνηση που αναδίδεται μας δονεί αποτελεσματικά. Νομίζω ότι ο ορισμός του I.A. Richards, τον οποίο υιοθετεί και ο Σεφέρης στις *Δοκιμές* του, ότι «η ποίηση είναι η υπέρτατη μορφή συγκινησιακής χρήσης της γλώσσας» συλλαμβάνει ακριβώς όλη την ουσία της ποίησης.

Αφού, λοιπόν, η γλώσσα είναι το μοναδικό εκφραστικό όργανο της ποίησης, γεννιέται εύλογα το ερώτημα: πώς είναι δυνατό ένα τόσο έτοιμο, προκατασκευασμένο και συμβατικό όργανο, όπως καταρχήν είναι η γλώσσα, να χρησιμεύει ως το εκφραστικό όργανο της ποίησης; Της ποίησης, που ως ριζοσπαστική, όπως και κάθε άλλη τέχνη, εκδήλωση της ζωής δεν μπορεί παρά να αναζητά και ριζοσπαστικά μέσα για να εκφραστεί και να λειτουργήσει;

Η απάντηση δεν είναι δύσκολη: η ίδια η γλώσσα παρέχει τη δυνατότητα να ξεπεραστεί το πρόβλημα· η ίδια η γλώσσα δημιουργεί απειρία συνδυασμών και εφαρμογής των στοιχείων της· η ίδια η γλώσσα ενέχει τη δυνατότητα των επιλογών και αποκλίσεων από τη «νόρμα»· έτσι, η ίδια η γλώσσα τείνει να άρει τη συμβατικότητα μέσα από τη δημιουργικότητά της. Ο ποιητής με τις αυξημένες επικοινωνιακές και εκφραστικές του ανάγκες αξιοποιεί συστηματικά αυτές τις δυνατότητες, αφού η δημιουργικότητα της γλώσσας είναι μόνιμο και σημαντικότατο μέλημα της ποιητικής δημιουργίας. Επομένως η γλώσσα της ποίησης γίνεται τολμηρή, στο βαθμό που ο ποιητής εκφράζεται με νέους τρόπους ανατρέποντας τη συμβατικότητα της καθιερωμένης έκφρασης και συνθέτοντας καινούργιους συνδυασμούς λέξεων και φράσεων. Όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει ο N. Βαγενάς, «η γλώσσα της ποίησης είναι γλώσσα αντιδραστική ως προς το υλικό της και επαναστατική ως προς τις χρήσεις αυτού του υλικού».

Η γλώσσα της ποίησης απομακρύνεται, διαφοροποιείται εντελώς από την κοινή γλώσσα και αποσυμβατικοποιείται, αφού τα σημαίνοντα και τα σημασιολογικά της ταυτίζονται. Ο ποιητής δεν μπορεί να αποδεχτεί το «προπατορικό αμάρτημα» της γλώσσας: τη διάσπαση της λέξης σε μορφή και περιεχόμενο. Πασχίζει, λοιπόν, με πάθος για την ανάκτηση της χαμένης ενότητας. Έτσι η γλώσσα της ποίησης με την ταύτιση μορφής και περιεχομένου γίνεται η πιο φυσική γλώσσα.

Το ποίημα, ως ποιητικό μήνυμα, σκοπεί σε ορισμένο επικοινωνιακό και αισθητικό αποτέλεσμα. Αντλώντας από τη συγκινησιακή χρήση της γλώσσας βαθαίνει και πλαταίνει και δε σημαίνει απλώς, αλλά και επισημαίνει, υπο-

ΘΕΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

σημαίνει ή παρα-σημαίνει. Είναι φανερό ότι για τον ποιητή η γλώσσα δεν παραμένει απλό μέσο επικοινωνίας, αλλά γίνεται σκοπός.

Ο S. Mallarmé έχει πει ότι «ο κόσμος δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο μέσα στη γλώσσα, την οποία μόνον ο ποιητής μπορεί να δραστηριοποιήσει». Η ποίηση είναι ακριβώς η τέχνη της γλώσσας. Κατάλληλες και λειτουργικές συζεύξεις γλωσσικών στοιχείων δημιουργούν την «αφόρητη» ένταση και προκαλούν την ποιητική συγκίνηση. Μεταμορφώνουν τον κόσμο και αποκαλύπτουν μια άλλη

πραγματικότητα πίσω από την ορατή θέα των πραγμάτων. Έτσι, ό,τι καταπιέζει η καθημερινότητα και η συμβατική γλώσσα που την εκφράζει, κινητοποιείται και αποκαλύπτεται με τη δραστηκότητα της ποιητικής γλώσσας.

Θα έλεγα, λοιπόν, ότι η ποίηση είναι γλώσσα εν ταραχή και, κυρίως, γλώσσα που προκαλεί ταραχή, αφού επιχειρεί να φωτίσει τα σκοτεινά και απωθημένα πρόσωπα του εαυτού μας: γλώσσα που, εντέλει, υπονομεύει επικίνδυνα το ΥΠΕΡΕΓΩ υπέρ μιας καθολικής απελευθέρωσης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γ. Σεφέρης, *Δοκίμες*, τ. Α', Αθήνα: Ίκαρος, 1984.
2. Ε. Πολίτου-Μαρμαρινού, *Ποίηση και γλώσσα*, Αθήνα 1985, σ. 5.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- N. Βαγενάς, *Ποίηση και πραγματικότητα*, Αθήνα: Σπινθή, 1985.
- Γ. Μπαμπινιώτης, *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία*, Αθήνα 1984.
- Γ. Σεφέρης, *Δοκίμες*, Αθήνα: Ίκαρος, 1984.

Στάθης Κουτσούνης
Φιλολόγος